

Makalenin Geliş Tarihi: 15 Mayıs 2020
Makalenin Kabul Tarihi: 12 Haziran 2020

**OSMANLI'DA TAŞRA'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA BİR ÖRNEK:
TEREKELER İŞİĞİNDE XIX. YÜZYILIN BAŞLARINDA ÇANKIRI***
AN EXAMPLE OF THE SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE OF THE STATE OF OTTOMAN: 19 IN THE LIGHT
OF TEREKES ÇANKIRI AT THE HEAD OF THE CENTURY

Mevlüt Dede**

Öz

XIII. Yüzyılın sonlarına doğru bir beylik olarak kurulan Osmanlı, ancak bir buçuk asır sonra payitahtını İstanbul'a taşımıştır. Buna rağmen Edirne'nin her anlamda ehemmiyeti ve etkinliği de uzun bir süre devam etmiştir. Ancak, Osmanlı tarihi denince önce akla gelen çoğunlukla İstanbul ve saray merkezli siyasi, iktisadi ve sosyal hayat olmuştur. Bu konuda yapılan ilk çalışmaların da çoğunlukla, siyaset merkezli çalışmalar olduğu söylenebilir. Sosyal hayat ise yine İstanbul ve saray merkezli çalışmalarla ifade edilmeye çalışılmıştır. Elbette ki siyasetin merkezi devletin merkezi olacaktır. Fakat sosyal hayatın sadece İstanbul'dan ibaret olduğunu söylemek de yanlış olacaktır. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren XVII. yüzyıla kadar genel olarak genişleyen sınırlara sahip bir devlet olmuştur. Peki bu kadar geniş sınırlar içerisinde yaşayan farklı dil, din, inanç ve coğrafyalarda yaşayan tebanın aynı sosyal hayata sahip olması mümkün müdür? Payitahtta yaşayan insanların dışında, taşrada yaşayan insanların sosyal hayatı nasıldı?

İşte bu çalışmada, yukarıda verilen bilgiler ve sorular sorulardan hareketle Osmanlı döneminde Çankırı şehrindeki sosyal hayata dair bilgi verilmeye çalışılacaktır. Bunun için de Çankırı'ya ait şer'iyye sicilleri içerisinde belirlenen altmış tereke kaydında faydalanılarak, elde edilen verilerden hareketle şehirdeki gündelik hayata dair fikir edinmemiz sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çankırı, Osmanlı, XIX. Yüzyıl, Sosyal Hayat, Gündelik Hayat.

* Bu çalışma, "Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Adana ve Çankırı Şer'iyye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1215-1296/1800-1876)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0003-2280-6219.

Abstract

Ottoman, established as a principality towards the end of the XIII. Century. But the Ottoman moved its capital city to Istanbul after one and a half century. Despite this, Edirne's importance and effectiveness in every sense continued for a long time. However, the first thing that comes to mind when it comes to Ottoman history is mostly Istanbul and palace centered political, economic and social life. It can be said that the first studies on this subject are mostly politically centered studies. Social life, on the other hand, was tried to be expressed through Istanbul and palace-centered works. Of course, the center of politics will be the center of the state. But it would be wrong to say that social life consists only of Istanbul. Since the foundation of the Ottoman State XVII. It has been a state with generally expanding borders until the 19th century. Well, is it possible for the subject who lives in such a wide range of languages, religions, beliefs and geographies to have the same social life? What was the social life of people living in the countryside, apart from people living in Payitaht?

In this study, based on the information given above and the questions asked, we will try to give information about the social life in the city of Çankırı during the Ottoman period. For this, we will use the data obtained from Çankırı ser'iyye records in sixty tereke records and we will be provided with an idea about the daily life in the city based on the data obtained

Keywords: *Çankırı, Ottoman, XIX. Century, Social Life, Daily Life.*

Giriş

Günümüzde İç Anadolu'da yer alan Çankırı'nın bilinen ilk hâkimi Hititlerdir. Daha sonra Roma, Doğu Roma(Bizans) gibi devletlerin hâkimiyetinin ardından 1071'den sonra Süleyman Şah'ın emirlerinden olduğu ifade edilen Karategin tarafından fethedilmiştir. Bu dönemden itibaren Selçukluların idaresine girmiştir. 1135 yılında Bizans Devleti'nin tekrar eline geçen şehir, daha sonra Danişmendliler tarafından geri alınmıştır. Dağılışına kadar Selçukluların hâkimiyetinde kalan Çankırı, sonrasında Candaroğulları'nın hâkimiyetine girmiştir. İlk defa Sultan I. Murad döneminde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren şehir Ankara Savaşı'ndan sonra devletin elinden çıkarken, II. Murad döneminde kalıcı olarak Osmanlı'nın idaresine girmiştir. Osmanlı idaresinde XVII. yüzyılda yaşanan Celali İsyanları'na kadar durgun bir dönem geçiren Çankırı, bu isyanlardan olumsuz etkilenmiştir. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde de kendisinden bahsedilen Çankırı(Evliya Çelebi, 1314: 250-251), Coğrafya itibariyle ticaret yollarına uzak olup, bu nedenle çok fazla gelişme gösterememiştir. Şehrin bu arka planda kalmışlığına sebep olarak, II. Bayezid'in -oğlu Alemşah'ın oğlu- torunu Osman'ın dışında saraydan kimsenin gelmemiş olması da bir sebep olarak gösterilebilir(Yıldız, 2007: 119-121). Osmanlı döneminde idari olarak Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi olan Çankırı'nın 1846 yılında Kastamonu vilayetine bağlı olduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminde il olan şehir, hala bu konumunu sürdürmektedir (Şahin, 1993: 216-218).

Tereke Sahipleri Hakkında Genel Bilgiler

Çankırı'ya ait 20, 22 ve 23 numaralı Şer'iyye sicillerinden elde edilen toplam altmış tereke incelenmiştir. Bu terekelerin H. 1215-1235/ M.1800-1820 yılları arasında kayda alındığı anlaşılmaktadır. Tereke sahiplerine genel olarak bakıldığında erkek ve Müslüman ağırlıklı

olduğu görülmektedir. Toplam terekeler içerisinde biri erkek biri kadın olmak üzere iki Gayrimüslim vardır. Geri kalan elli sekiz tereke Müslüman halkındır. Bu elli sekiz terekenin de büyük çoğunluğu erkektir. Otuz dokuz Müslüman erkek terekesine karşılık on dokuz kadın terekesi vardır.

Tablo 1. Terekelerin dine göre dağılımı

Terekelerin Dini Dağılımı		
	Sayısı	%
Müslim	58	96.7
Gayrimüslim	2	3.3
Toplam	60	100

Terekeler içerisinde tek kadın Gayrimüslim olan Hasine veledet Dimid, eşi Peresko veled-i Azariye ve ikisi de küçük olan oğlu Atanya ve kızı Mariya ile birlikte Kısırk Mahallesi'nde oturmaktadır (ÇŞS 23:B175). Terekeler içerisinde tek erkek Gayrimüslim olan Muğusuz isimli zimmî ise aslen Ankaralı olup muhtemelen iş için Çankırı'ya gelmiş ve Kethudayeri Hanı'nda ölmüştür (ÇŞS 20:B287). Bu nedenle de varisi yok olarak görünmektedir.

Tablo 2. Terekelerin cinsiyete göre dağılımı

Terekelerin Cinsiyete Göre Dağılımı						
	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Müslim	39	65	19	31.7	58	96.7
Gayrimüslim	1	1.66	1	1.66	2	3.3
Toplam	40	66.7	20	33.3	60	100

Tereke sahiplerinin oturdukları mahallelere baktığımızda altmış tereke sahibinin on ikisi Karataş Mahallesi'nde bulunmaktadır. Toplam terekenin % 20'sine tekabül eden bu sayı bize kesin olmamakla birlikte bu mahallenin diğerlerine oranla daha geniş olduğunu düşündürebilir. Beş tereke sahibi ise Hoca Behşayış Mahallesi'ndedir. Yine Mirahur Mahallesi'nde oturan beş kişi tespit edilmiştir. Debbaghane, Alacamescid ve Kayserbeğ mahallelerinden dörder kişi vardır. Ayrıca terekesinde herhangi bir mahalle ismi geçmeyen üç kişi vardır.

Geriyeye kalan terekelerden on dördünde ise kişilerin merkezden uzak olduğunu düşündüğümüz farklı köylerde ve mahallelerde meskûn oldukları görülmektedir. Birbirinden farklı on iki mahalle ve iki köyden birer kişi tespit edilmiştir. Bizim araştırma yaptığımız dönemin öncesi ve sonrasında yapılan araştırmalarda bu mahalle adlarından bazılarının aynı şekilde bazılarının ise biraz değişik kullanıldığını görmekteyiz(Recep 2007:114-117).

Köylerde yaşayanlardan biri Yenice Köyü’nde meskûn olan Yakup bin Mehmed, diğeri Yukarı Alagöz Köyü’nde yaşamış olan Ömer bin Yahya’dır. Geriye kalan on iki kişiden biri olup, aynı zamanda Gayrimüslim olan Mugısız, Kethüdayeri Hanı’nda olmuş olup diğeri on bir kişi farklı mahallelerde iskân halinde iken ölmüşlerdir.

Meslekler ve Unvanlar

Daha önceki konularda bahsettiğimiz gibi meslekler bazen insanların isimlerinin önlerine unvan olarak gelmektedir. Bazı kişilerin meslekleri ise terekelerinde yazan eşyalarından ortaya çıkabilmektedir. Çankırı’ya ait terekelerde de bu durumu görmemiz mümkün olmaktadır. Kişilerin mesleklerinin dışında onların ilmi ve dini vasıflarının, unvan olarak isimlerin önüne geldiğini burada da görmekteyiz. Burada meslek ve unvanlardan bahsederken şuna vurgu yapılmalıdır ki, meslek ve unvanlar sadece tereke sahiplerinin değil onların babalarının ve diğeri akrabalarının da unvanı olabilmektedir ve bunları genel anlamda vermek yanlış olmayacaktır. Mesela tereke sahibi bir kadının babasının mesleğini dahi unvan olarak görebilmekteyiz.

Dini unvanlardan en çok rastlanan “Hacı” unvanıdır ki, İslamiyet’te maddi durumu iyi olan her Müslüman kişiye haccın farz kılınması bu unvanın çok rastlanır olmasında en önemli etkidir. Dini unvan olarak Hz. Muhammed soyundan gelen erkeklerde Seyyid, kadınlarda Şerife unvanı da çok rastlanan bir unvandır. Dini ve ilmi bir unvan olan “Molla” da incelemiş olduğumuz Çankırı terekelerinde çok sıkça rastladığımız bir unvandır. Hatib, Tekkenişzâde unvanlarını da hem dini hem ilmi bir statüde sayabiliriz. Derviş ve Efendi unvanları da zamanla hem ilmi hem dini unvanlar olmuştur. Çankırı’da erkeklerde sadece sosyal bir statu simgesi olan “Ağa” unvanı da terekelerde sık rastlanan bir unvandır. Tereke sahibinin asıl memleketini belirten unvanlar da terekelerde mevcuttur. Örneğin Mirahur Mahallesi’nden olan Mehmed bin Abdurrahman isminin önüne “Şamlı” unvanını almıştır. Bu unvan, bu kişinin muhtemelen Çankırı’ya gelmeden önceki asıl memleketini vermektedir.

Dini, ilmi, sosyal veya bölgesel unvanlar bir yana Çankırı terekelerinde en çok rastlanan unvanlar kişilerin mesleklerini belirten unvanlardır. Dikici, Saraç, Hükkam, Baltacı, Demirci, Saka, Dülger, Debbâğ, Pazenci meslek unvanlarındandır. Yine bazı tereke sahiplerinin kendilerinin değil de babalarının mesleklerini unvan olarak isimlerinin önlerine aldıklarını görmekteyiz. Mesela Tulukçuoğlu, Sahancıoğlu, Kaymakçioğlu, Göncüoğlu, Kalaycıkızı bu unvanlardandır.

Son olarak birden çok unvan alan kişilerden ve unvanlarından bahsetmeliyiz. Hangi mahallede olduğu belirtilmemiş olan Avaroğlu Molla Mehmed bin Kasım’ın isminden de anlaşıldığı gibi iki unvanı vardır (Çankırı Şer’iyye Sicili 23:B177). Bunlardan “Avaroğlu” bir soy belirteci olarak düşünülse de sözlükte; ayıp, kusur, fesat (Devellioğlu 2005:53) anlamında olması, bu kelimenin sözlük anlamıyla kişiye verilen bir unvan olduğu da düşünülebilir. “Molla” unvanı ise daha önce de bahsettiğimiz gibi bir ilmi ve dini vasıf olarak

görülmektedir. Mahallesi hakkında bilgi verilmemiş Ahmed b. Hacı Molla Mehmed'in ismine baktığımızda ise bu kez babasının iki unvan aldığını görüyoruz (ÇŞS 23:B177).

Bu unvanların sayısının çokluğu ve ekonomik durumları da elbette iç içe geçmiş ilişki içerisinde birbirlerini etkileyen ve yönlendiren bir güç olmuştur. Bu konuyu daha ileride rakamsal ve orantısal olarak görmek daha doğru olacaktır.

Seyyid ve Şerifler

Hız. Muhammed soyundan gelenlerin saygı ve hoşgörü merkezli ayrıcalıklarının çeşitli yasal muafiyetlerle desteklenerek Osmanlı toplumunda varlığını idame ettirdiğini bilmekteyiz. Çeşitli vergilerden muaf tutulmalarının dışında toplumda gördükleri saygı ve sevgi de Hız. Muhammed soyundan gelenlerin Osmanlı toplumunda bir hayli önemli bir konumda olduklarını söyleyebiliriz. Hız. Muhammed'in torunları olan Hız. Hasan soyundan gelen erkeklere "Şerif", kadınlara "Şerife" denmektedir. Hüseyin soyundan gelen erkeklere "Seyyid", kadınlara ise "Seyyide" denmiştir. Ancak zamanla bu unvanların kısmen değişik şekilde kullanıldıkları da olmuştur(Seyyid ve Şerifler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz; Buzpınar, 2006:322-324; Sarıçık 2002:385-393). Nitekim incelemiş olduğumuz Çankırı belgelerinde erkeklere Seyyid, kadınlara Şerife dendiği görülmektedir.

Çankırı terekelerinde unvanlar arasında bir karmaşıklık olduğunu görmekteyiz. Çankırı'da tespit ettiğimiz bazı terekelerde aile bireyleri arasında unvanların düzensiz bir şekilde kullanıldığını veya en azından belgelere böyle yansıdığını görmekteyiz. Mirahur Mahallesi'nde yaşayan Emine bint Mehmed bin Hüseyin'in varislerinden olan erkek kardeşi Mehmed'in isminin önünde "Seyyid" unvanını görmekteyiz. Ancak tereke sahibi olan Emine'nin kendi isminin önünde "Seyyide" unvanını görmemekteyiz; ayrıca tereke sahibi bu kadının babasının da isminin önünde "Seyyid" unvanı bulunmamaktadır (ÇŞS 23:B166). Yine Karataş Mahallesi'nde oturan Dikici Ustabaşı Mehmed'in isminin önünde "Seyyid" unvanı yokken varislerinden olan oğlunun isminin önünde bu unvanı görmekteyiz (ÇŞS 23:B167). Terekesinde yaşadığı mahalle ile ilgili bilgi verilmeyen Ahmed bin Hacı Molla Mehmed'in bir eşi, üç oğlu ve iki kızı vardır. Eşi Ayşe bint Seyyid Abdurrahman'ın isminden de anlaşıldığı gibi babasının unvanına göre kendi isminin önünde "Seyyide" unvanının olması gerekirken belgede bunu görememekteyiz (ÇŞS 23:B177). Son olarak yine Karataş Mahallesi'nden Güzel Ali bin Mehmed'in varislerinden olan amcası Seyyid Mustafa'nın isminin önündeki unvanı kendisinde görmemekteyiz (ÇŞS 23:B209). Karataş Mahallesi'nden Şerife Hadice bint Seyyid Ahmed ismi de ilginç bir kayıt olarak karşımıza çıkıyor.

Görüldüğü gibi Çankırı'da incelemiş olduğumuz terekeler içerisinde dört tane terekenin "Seyyid" ve "Şerife" unvanlarının tereke sahipleri ve varisi olarak görülen veya görülmeyen ama belgelerde ismi geçen kişiler arasında düzensiz bir şekilde kullanıldığını en azından incelemiş olduğumuz belgelerde görmekteyiz. Bu durum birçok soru işareti ve tezleri ortaya çıkarsa da bu aşamada ki bir çalışmada çok net şeylerin söylenmesi doğru olmayacaktır.

Varisler

Terekelerin kayda alınmasını çoğunlukla talep eden varislerdir. Ölen kişi evli ise çoğunlukla ölen kişinin eşi ve çocukları varislerin çoğunluğunu teşkil etmektedir. Daha sonra anne ve babalar, erkek ve kız kardeşler gelir. Varisleri kan bağı olan olmayan olmak üzere sayılarını daha çoğaltmamız mümkündür. Varisler konusunda önemli olan diğer bir konu, kim olduklarının yanı sıra akrabalık derecelerine göre ve cinsiyetlerine göre alacakları paylardır. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki, İslami bir miras hukuku Osmanlı'nın tüm topraklarında olduğu gibi Çankırı'da da aynı şekilde uygulanmıştır.

Çankırı'da toplam terekeler içerisinde iki yüz yirmi bir varis hesaplanmıştır. Varislerin tereke başına ortalaması ise yaklaşık 3,7'dir. Terekeler içinde varisi olmayan tek kişi vardır. Bu şahıs da tüm terekeler içerisinde tek erkek Gayrimüslim olan Muğısız adlı zımmidir ki, daha öncede bahsedildiği gibi Ankara asıllı olup muhtemelen iş veya ziyaret için geldiği Çankırı'da kaldığı Kethüdayeri Hanı'nda ölmüştür(ÇŞS 20: 287). Ölen kişilerin varislerinin sayıları biri geçmeyen üç terekede ise kalan miktar, Beytü'l-Mâl ile akrabalık derecesi göze alınmaksızın bu tek varis arasında eşit şekilde paylaştırılmıştır. Bu üç varisten ikisi ölen kişinin esidir, diğeri ise yeğenidir.

Tablo 3. Terekelerden pay alan varisler

Varisler	Müslim	Gayrimüslim
Zevc/Zevce (eş)	53	1
İbn(oğul)	51	1
Bint(kız)	63	1
Eb(baba)	4	1
'Ümm(anne)	14	1
Ah(erkek kardeş)	12	
Uht(kız kardeş)	18	
Beytü'l-Mâl(hazine)	3	
Diğer	6	

Kalan varisi tek olan tereke sayısı sekizdir. İki terekede ise tereke başına sekiz varis düştüğünü görmekteyiz ki bu terekelerden birinde bir eşin yanı sıra ucu erkek dördü kız olmak üzere yedi çocuk vardır. Diğer terekede ise çocuk bulunmayıp varisler; eşi, anne ve babası, erkek ve kız kardeşlerden oluşmaktadır. Toplam on dört terekede varis sayısı üçtür. Dört varisli tereke sayısı da on üç olup üç ve dört varisli terekeler toplam terekelerin %45'i gibi büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır.

Vasiler

Çankırı terekelerinde de Osmanlı'nın genelinde olduğu gibi belirli şartlar belirli vasileri ortaya çıkarmıştır. Yani "sağır" diye tabir edilen küçük yasta ve bakıma muhtaç olan çocukların vasileri çoğunlukla anneleri ve babaları olmuştur. Bunun dışında nadiren de olsa dedeleri ve amcaları basta olmak üzere diğer başka akrabaları da vasi olarak görebilmekteyiz.

Yukarıda bahsedilen durumun dışında vasi tayini gerektiren başka durumların da meydana geldiğini görmekteyiz. Bunlardan biri varislerin tereke kayda alınırken başka yerde olmasıdır. Mesela Karataş Mahallesi'nde oturan Ayşe bint Abdullah'ın vefatının ardından varisi olan oğlu Ağa Bayraktar başka yerde olduğu için onun yerine muhtemelen eşi olan Fatma bint Receb vasisi olmuştur(ÇŞS 23:B32).

Vasi tayini gerektiren diğer bir durum ise "Garam" terekeleridir. Borcu terekesiyle eşit veya borcu terekesinden fazla olan terekelere tayin edilen kişilere Vasi-i garam denmektedir. Çankırı terekeleri içerisinde altı garam terekesi görülmüştür. Bu terekeler Osmanlı'nın her yerinde olduğu gibi tereke miktarı hesaplandıktan sonra borçluların borçlarının meblağlarına göre oranlanmış ve bu şekilde pay edilmiştir. Dolayısıyla varislere bir pay kalmamıştır. Yalnızca eğer varsa ölen kişinin eşinin mihri de bu şekilde orana tabi tutularak ödenmiştir.

Tereke Miktarları

Tereke miktarlarının toplamı doksan altı bin yüz otuz dokuz kuruş olup tereke başına düşen ortalama miktar yaklaşık bin altı yüz iki kuruştur. Garam terekelerinin miktarlarına baktığımızda ise borcu terekesinden fazla olan toplam dört terekenin sadece biri bu ortalamanın üzerindedir. Tereke miktarı ile borcu eşit olan iki terekenin de ortalama tereke miktarının altında olduğunu görmekteyiz.

İncelemiş olduğumuz Çankırı terekelerinde tereke miktarları arasında çok fazla uçurum olmadığını ve miktarların belirli aralıklarda kaldığını söyleyebiliriz. En düşük tereke miktarı Yenice Köyü'nde oturan Yakup bin Mehmed'e ait olup yetmiş dokuz buçuk kuruştur. İki eşi üç kızı vardır, eşlerinden biri de muhtemelen hamile olan Yakup'un terekesi aynı zamanda garam terekesi olup varislerine de bir şey kalmamıştır (ÇŞS 22, B:45). Sadece eşleri Sultan ve Hatice'ye mihri oranında kalan tereke miktarından bir meblağ ödenmiştir. En yüksek tereke miktarı ise sekiz bin altı yüz seksen iki kuruşla Yukarı Alagöz Köyü'nden Ömer bin Yahya'ya aittir. Terekesinde zinet eşyalarından, büyük baş hayvana her şey olan Ömer'in ardından bıraktığı nakit para tüm terekeler içindeki en çok meblağı teşkil eder. Toplam dört yüz otuz beş kuruşluk bir nakdi olan Ömer'in varis ve çocuk sayılarında da başı çektiğini görmekteyiz. Buna karşın 1815–1875 dönemleri arasındaki Çankırı Şer'iyye Sicilleri'nin tetkikiyle yapılan bir çalışmada Çankırı esnafından olan Pabuççu Şeyh Abdullah'ın seksen

beş bin yüz altmış buçuk kuruşluk mal varlığını düşündüğümüzde(Demirel, 2004:s.33), Yahya'nın oğlu Ömer'i zengin olarak görmek pek doğru olmasa gerek. Birbirlerini takip eden dönemlerde yaşayan iki kişi olarak düşünürsek dönemin şartları da bu farkı yaratmış olabilir. Aynı çalışmada Çankırı'daki tüccar ve esnafların ortalama servetlerinin çoğunlukla bin ile on bin kuruş arasında olduğu ifade edilmektedir(Demirel, 2004:s.33) ki bu ortalama bizim tetkik ettiğimiz kişilerin tereke miktarlarına daha yakındır. Tek eşli olan Ömer bin Yahya'nın üç yetişkin oğlu ve dört küçük kızı olmak üzere toplam yedi çocuğu vardır (ÇŞS 23, B:214).

Kadın terekeleri dikkate alındığında, toplam on dokuz kadın terekesinin tereke miktarlarının ortalamasının genel ortalamanın altında olduğu görülür. Genel terekeler içerisinde en düşük tereke miktarlarının da büyük oranda kadınlara ait olduğunu görmekteyiz. En yüksek kadın terekesi ise Mirahur Mahallesi'nden Fatma bint Hüseyin'e ait olan bin altı yüz on dört kuruş olup bu miktar da genel ortalama miktarında bir meblağdır (ÇŞS 23, B:23).

Menkuller

Çankırı'da menkullerin toplamı seksen bin dört yüz otuz iki kuruştur. Genel terekenin % 83,7'sini oluşturmaktadır. Tereke başına düşen menkul miktarı ise yaklaşık olarak bin üç yüz kırk buçuk kuruştur. Bu da Çankırı'da terekelerin büyük bir çoğunluğunu menkuller oluşturuyor anlamına gelmektedir.

Yaşam için gerekli olan ev eşyaları, mesleki eşyalar basta olmak üzere ziynet ve süs eşyaları, savaş araç-gereçleri gibi menkulleri incelemiş olduğumuz Çankırı terekelerinde de görmekteyiz. Menkullerin terekelerdeki farklılığını sağlayan şeyler ise tereke sahiplerinin cinsiyeti, mesleği, dini ve ilmi pozisyonları olmuştur. Menkuller içerisinde en çok ev eşyalarını görmekteyiz. Bunlar yaşam için gerekli olan giysiler, yatak, mutfak vb. eşyalardır. Bunları kısım kısım ayıracak olursak, yatak ve oturma odası eşyalarına baktığımızda; halı, kilim, yatak, döşek, yorgan, yastık, minder, çarşaf bunların başlıcalarıdır. Mutfak eşyalarına baktığımızda; sini, tencere, güğüm, tas, tabe, el değirmeni, çeşitli bakır kap-kacaklar gibi eşyaları görmekteyiz. Bunların dışında dini eşyalara da terekelerde sık rastlamak mümkün. Seccade, tespih, dini statü belirleyen kavuk ve sarıklar da bunların başlıcalarıdır. Sandık, çuval, harar, bohça, kurk, ibrik, leğen, balta, kazma, ocak demiri, sac, sacayak gibi çeşitli eşyalar da tereke kayıtlarında geçmektedir.

Eşyaları cinsiyete göre göz önüne aldığımızda, kadınlara ait terekelerde çeşitli kumaş ve türlerde entariler (etekler), yemeniler, gömlekler ile çeşitli renk ve desenlerde kumaşları görmekteyiz. Küpe, yüzük, tarak, ayna gibi süs ve ziynet eşyaları da kadın terekelerinde sık görülen menkullerdir. Erkek terekelerinde ise gömlek, kuşak, fes, börk, kavuk, gibi giyim eşyaları ile kılıç, tüfek gibi savaş ve av eşyaları diyebileceğimiz eşyalar bulunmaktadır.

Ayrıca geldiği yerin adını alan kumaşlar da çeşitli giyim-kuşam eşyası olarak hem erkek hem kadınların terekelerinde karsımıza çıkmaktadır.

Çeşitli dini ve ilmi kitaplar da erkek terekelerine has özelliğindedir. Kadınların bu dönem itibarıyla ilmi ve dini anlamda etkin olmadığını düşünürsek eğer okuması varsa Kur'an-ı Kerim ve çeşitli dini kitaplar dışında bir kitap okumanın o dönemde rastlanılabilecek bir durum olduğunu söylemek pek güç olacaktır. Bu nedenle incelemiş olduğumuz belgelerdeki dini ve ilmi kitapların erkek terekelerinde olması şaşırtıcı bir durum değildir. Bu nedendir ki isminin başında dini veya ilmi unvanı olan bir kişinin terekesinde çeşitli ilmi ve dini kitaplar görmek mümkündür (Bkz. ÇŞS 22, B:131; ÇŞS 23 B: 210).

Eşyaların fiyatlandırmalarına geldiğimizde, ilk başta eşyanın eski veya yeni olup olmadığına bakılmaktadır. Eski eşya ile yeni eşya arasında belli bir fiyat oranından bahsetmemiz ise mümkün değildir. Bu orantısızlığı sağlayan ise muhtemelen eski eşyaların ne kadar eski olduğudur. Fiyatlandırmada özellikle kumaştan yapılan eşyalarda kumaşın cinsi, az bulunur olup olmaması veya işlemeli olup olmaması gibi unsurlar fiyatları çeşitlendirmektedir. Yeni eşyalarda ise kesin olmasa da yaklaşık bir fiyat vermek mümkündür. Özellikle ağırlıklarına göre belli birim fiyatları olan altın, gümüş, bakır gibi çeşitli metallerden yapılan ev ve ziynet eşyalarının fiyatları daha belirgindir. Çankırı'ya ait yine XIX. yüzyılın başlarında yapılan bir araştırmada menkullerin verilen birim fiyatlarıyla bizim menkullerimizin fiyatları birbirlerine çok yakın ve hatta eşittir (Bkz: Gökmen, 1995:s.52-53).

Gayrimenkuller

Çankırı'da gayrimenkuller genel tereke miktarının çok azını teşkil etmektedir. Toplam on beş bin yedi yüz yedi kuruşluk gayrimenkul vardır. Bu da genel tereke miktarının %16,3'ünü oluşturmaktadır.

Gayrimenkullerin başını doğal olarak evler yani menziller çekmektedir. Ancak incelemiş olduğumuz terekelerde menzil sayılarının tereke sahiplerine göre oranının düşük olmasına karşın terekesinde iki menzili olan bir kişinin tespit edilmesi dikkat çekicidir. Bunun yanında evi olmayan kişilerin terekelerinde herhangi bir kira borcu veya alacağının olmaması düşündürücüdür. Menzilleri terekelere böldüğümüzde yaklaşık iki tereke başına bir menzil düştüğünü görmekteyiz. Eğer terekeler cinsiyete göre oranı yaklaşık olarak yarı yarıya olsaydı belki bu durumu kadınların eşleriyle birlikte yaşadıkları teziyle açıklayabilirdik ama kadınların erkeklere oranı üçte bir olduğu için bu durumu bu şekilde açıklamamız mümkün olmayacaktır. Bu durumu kesin olmamakla birlikte maddi olanaklar ve birlikte yaşayan birden fazla ailenin olabileceği ihtimali ile değerlendirebiliriz. Ancak bunu destekleyen elimizde herhangi bir belge de bulunmamaktadır, dolayısıyla çıkarımın mümkün olabilirliği de bu oranda düşünülmalıdır.

Menzillerin ederlerine baktığımızda kesin bir rakam vermek mümkün olmamaktadır. Bunun ise belli başlı nedenleri vardır; menzilin büyüklüğünün net olarak verilmeyişi, ne kadar eski olduğu ve bazı menzillerin hisse olarak varislere bölünmesi başlıca nedenlerdir. Menzillerin ederleri çeşitli değerlerde olsa da ortalama bir rakam ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır. Terekelerde geçen menzillerin hisseli olanlarını bütünleyerek bulmuş olduğumuz ortalama menzil fiyatı yaklaşık beş yüz otuz kuruştur. Terekeler içerisinde beş yüz ve altı yüz kuruş fiyat biçilen menzillerin çoğunluğu teşkil ettiğini düşünürsek ortaya çıkan meblağın doğruluk payını artırmamız mümkün olmuştur. Normal bir evin ortalama fiyatının beş yüz otuz kuruş olduğunu düşünürsek belgelerde rastladığımız iki bin kuruşluk evin bu evlerden farkının olduğunu söylemek herhalde yanlış olmayacaktır. Ortalama fiyatın üzerindeki evlerin normalde daha büyük, çok katlı ve yeni olması muhtemeldir.

Çankırı’da evlerin dışında bağ, bahçe, değirmen, ahır, samanhâne de diğer gayrimenkullerdir. Menzilden sonra en çok bağların olması kesin olmamakla birlikte akla evinin yanına veya yakınına maddi katkı sağlamak için bu bağların oluşturulduğu düşüncesini getirmektedir. Çankırı’da insanların bu yolla da coğrafyanın elverdiği oranda çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirdiklerini ve hayatlarına katkı sağladıklarını düşünebiliriz.

Alacak ve Borçlar

Çankırı’da alacak-borç ilişkisi içerisinde olan kişilerin mesleklerini kesin olarak söyleyemesek de tereke miktarlarına baktığımızda bu kişilerin ortalama tereke miktarına yakın olduklarını görmekteyiz. Altmış tereke sahibinin otuz beşinin en az biri olmak kaydıyla borç-alacak iliksisine girdiğini görmekteyiz ki, bu iki kişiden birinin borcunun veya alacağının ya da her ikisinin de olduğunu bize göstermektedir. Garam terekeleri de bu ilişkiye dâhildir. Bunun dışında iki tereke sahibinin borcu ile alacağı eşit miktardadır. En yüksek tereke miktarına sahip olan Ömer bin Yahya’nın herhangi bir borcunun veya alacağının olmaması çok ilginçtir.

Kesin meslekleri bilinmemek kaydıyla alacak-borç ilişkisi içerisine giren kişilerin çoğunlukla tüccar ve esnaf olduğunu görmekteyiz. Bunun dışında kişilerin eşi de dâhil olmak üzere kardeş, baba gibi diğer akrabalarıyla da alacak-borç ilişkisi içerisinde olduğunu görmekteyiz. Tüm terekeler göz önüne alındığında en çok borç üç bin sekiz yüz elli yedi kuruşla Avaroğlu Molla Mehmed bin Kasım’a aittir (ÇŞS 23, B:171). Aynı zamanda terekesi garam olan bu kişinin altı yüz seksen sekiz buçuk kuruş da alacağı vardır. İki bin altı yüz seksen beş kuruşluk terekesi olan Avaroğlu Molla Mehmed’in iki esi ve bir küçük kız vardır. Bu şahısın terekesi garam terekesi olduğu için varislerinden yalnızca eşlerine mihrlerine göre belli oranlarda miktarlar verilmiştir.

Toplam terekeler içerisinde Tabloda XIV’ te görüldüğü gibi borç miktarı alacak miktarından daha fazladır. Bu miktarları alacak-borç ilişkisine giren terekelere böldüğümüzde; alacağı olan on sekiz terekeden kişi başına yaklaşık dört yüz elli dokuz

buçuk kuruş düşmektedir ki, ortalama tereke miktarının üçte birine tekabül etmektedir. Borcu olan yirmi sekiz tereke sahiplerine baktığımızda kişi başına ortalama üç yüz doksan beş kuruş borç düşmektedir.

Çankırı’da alacak-borç ilişkisine baktığımızda borcu olan kişilerin sayısının ve toplam borç miktarının, alacağı olan kişilerin sayılarından ve toplam alacak miktarından daha fazla olduğunu görmekteyiz. Yani genel anlamda tereke sahiplerinin borçları alacaklarından fazladır.

Mihr

İncelemiş olduğumuz altmış tereke içerisinde toplam otuz dokuz mihr tespit edilmiştir. Üç kişinin ise iki eşli olduğu ve eşlerinin ikisine de ayrı ayrı mihrlerinin belirlendiğini görmekteyiz. Bunların çoğunluğu erkek terekelerinde tereke miktarları yazıldıktan sonra vergi ve harçlarla tereke sahibinin borçlarının kesintilerinin yapıldığı bölümde belirtilmiştir. Kadın terekelerinde ise mal varlığının yazıldığı bölümde eşinden almış olduğu veya kendisinin ölümünün ardından varislere diğer mal varlığı ile pay edilmesi için tahsil edildiğini görmekteyiz. Ama bizim için asıl olan mihr miktarlarını belirlemek ve onlar üzerinde yorumlarda bulunmak olduğu için her iki türden kaleme alınmış mihrleri kullanmakta bir sakınca görülmemiştir.

Mihr miktarlarına baktığımızda en düşük miktarın yirmi bir kuruşla Havacı Behsayis Mahallesi’nden Emir Ali’nin terekesinde eşine verildiği görülmektedir. En yüksek Mihr miktarı ise İmaret Mahallesi’nde oturan Sahancıoğlu Hüseyin bin El-Hac Mehmed’in eşi Fatma ile Kayserbeğ Mahallesi’nde oturan Hatiboğlu Molla Mehmed bin Mehmed’in eşi Fatma’ya ödediği üç yüz kuruştur. Mihrler arasındaki miktarların farkını elimizdeki verilere göre tereke sahiplerinin ekonomik güçleri ile açıklayabiliriz. Bunun dışında eşlerinin ilk evliliği veya daha sonraki evliliği olması gibi etkenler de bu meblağların daha aşağıda olmasını sağlasa da incelemiş olduğumuz terekelerde bunlara dair bir bilginin olmaması bizim bu yorumu yapmamızı engellemektedir. Ortalama mihr miktarı ise yüz on altı kuruş olup çoğu mihr miktarının yüz kuruş dolaylarında olması bu istatistikî bilginin daha somut bir hal almasına yol açmaktadır.

Tablo 4. Mihr miktarları

Mihr Miktarları						
Kuruş	0-50	51-99	100-150	151-199	200-250	251+
Müslim	4	7	19	3	3	2

Çankırı’da mihr miktarlarındaki belirtilen rakamların sonunun birle bitmesi çok rastlanır bir durum olup bu durum ile ilgili bir yorum yapmak çok güçtür. Ama bu durumun bilinmesi belki ileride açıklığa kavuştuğunda destekleyici bir veri olabilir.

Vergiler, Harçlar ve Cenaze Masrafları

Çankırı'da terekelerden alınan belli başlı vergiler ve harçlar arasında resm-i kısmet, harc-ı kalemiye, teçhiz ve tekfin, dellaliye, ihzariye, hademiye ve kaydiyeyi görmekteyiz. Ancak bunların tereke miktarlarına göre belirli oranlarda alındığını söylemek mümkün olmamıştır. İhzariyenin yaklaşık binde bir ile binde iki oranında alındığını söyleyebiliriz. Kalemiyeye baktığımızda yaklaşık binde dört gibi bir oranda alındığını görmekteyiz. Dellaliye adıyla verilen meblağın ise yaklaşık yüzde bir oranında olduğunu söyleyebiliriz.

XIX. yüzyılda alınan vergilerle ilgili yapılan resmi düzenlemeye göre katibiyeye, huddamiye (hademiye) gibi ek ücret talebinde bulunulmaması gerekmektedir (Bkz. Öztürk, 1995:s.70). Ancak Çankırı'da huddamiyenin alındığı üç tereke tespit edilmiştir. Bu tespit, terekeyi kaleme alan görevlilerin tamahkârlıklarıyla ya da onların içinde buldukları ekonomik durumla ilgili olabilir.

Bazı vergi ve harçlarda tereke miktarı ile alınan meblağlar arasında tutarsızlığın olduğunu görmekteyiz. Örneğin: Kayserbeğ Mahalesi'nden Fatma bint Mustafa'nın iki yüz yirmi iki buçuk kuruşluk terekesinden sekiz kuruş on para resm-i kısmet alınırken (ÇŞS 22, B:202); Hoca Behsayis Mahallesi'nden Hacı Veli oğlu Debbağ Kurt Hüseyin bin Mehmed'in beş yüz elli beş buçuk kuruşluk terekesinden beş kuruş resm-i kısmet alınmıştır (ÇŞS 23, B:232). Bu nedenle resm-i kısmet için tereke miktarına göre belirli bir oranda alındığını söylememiz mümkün olmamaktadır.

Cenaze masraflarının geneli için alınan teçhiz ve tekfine baktığımızda da resm-i kısmette olduğu gibi belirli bir orandan söz edilememektedir. Çankırı'da yirmi beş kuruştan iki yüz kuruşa kadar teçhiz ve tekfin miktarı gözlenmiştir. Çoğunlukla ödenen miktar ise yüz kuruştur. Ortalama teçhiz ve tekfin miktarı ise yaklaşık doksan beş kuruştur.

Sonuç

Elde edilen veriler o dönemde Çankırı'daki sosyal ve ekonomik hayat hakkında önemli bilgiler sunmuştur. XIX. yüzyılın ilk çeyreğindeki Çankırı şehrine baktığımızda, şehirde çoğunlukla Müslümanların yaşadığı görülmektedir. Altmış terekenin içerisinde sadece iki Gayrimüslim terekesinin bulunması, bu dönemde şehirde çoğunlukla Müslümanların yaşadığını ortaya koymaktadır. Kayda alınan terekelerin çoğunluğunun cinsiyet olarak erkeklere ait olduğunu söyleyebiliriz. Meslek unvanlara bakıldığında, isimlerin önünde çoğunlukla kişilerin sahip olduğu mesleklerinin isimlerinin önlerine unvan olarak konmuş olup, dini anlamda seyyid, hacı gibi unvanlar da isimlerin önünde unvan olarak kaydedilmiştir.

Varislere bakıldığında daha büyük bir çoğunluk olarak eş ve çocukların, varis olduğu görülmektedir. Bunun dışında tereke sahibinin anne/babası ve kız/erkek kardeşlerinin de

varisler arasında olduğunu görmekteyiz. Nitekim veraset sistemi İslam'a göre yapıldığı için varislerin de buna uygun kişiler olması gayet olası ve hukuki bir durumdur. O dönemin gündelik hayatı hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Elde edilen veriler doğrultusunda, o dönemde Çankırı'da gündelik hayatta bir evde kullanılan eşyaların büyük oranda neler olduğunu görebilmekteyiz. Hatta bunların evin içerisinde kullanılanlar, odalarda ve mutfaklarda kullanılanlar, evin dışında kullanılanlar gibi ayırımı yapmak da mümkün gözükmemektedir. Menkullerin, cinsiyete göre farklılık arz etmesi ilginçtir. Kadınlarda gündelik eşyaların dışında, çeşitli ziynet eşyaları bulunmaktadır. Erkeklerde ise; yine gündelik eşyalar bulunmakla beraber, bunun dışında savaş araç ve gereçlerinin de menkuller arasında olduğu görülmektedir.

Ekonomik olarak, iki kişiden birinin borcunun ya da alacağının olması, alacak-verecek ilişkisinin şehirde yoğun olarak yaşandığını göstermektedir. Hatta bazı kişilerin arkasında kalan menkul ve gayrimenkuller kadar borçlarının olduğu, tabir-i caizse miras olarak arkasına borç bıraktığını görülmüştür. Coğrafya itibariyle ticaret yollarının üzerinde yahut yakınında olmamasından kaynaklı olacak ki, şehre çok hareketli bir ticari yapı, yahut buna bağlı olarak dışarıdan gelen insanların da görülmediği söylenebilir.

Kaynakça

- Ankara Millî Kütüphane Eski Yazmalar Arşivi, *Çankırı Şer'iyye Sicilleri*, 20 Numaralı Defter.
- Ankara Millî Kütüphane Eski Yazmalar Arşivi, *Çankırı Şer'iyye Sicilleri*, 22 Numaralı Defter.
- Ankara Millî Kütüphane Eski Yazmalar Arşivi, *Çankırı Şer'iyye Sicilleri*, 23 Numaralı Defter.
- BUZPINAR Ş. Tufan,(2006). "Nakibüleşraf", *DVİA*, C. XXXII, İstanbul, s.322-324.
- DEMİREL, Ömer, (2004). "Çankırı Esnaf ve Tüccarı'nın Mal Varlıkları ile Borç-Alacak İlişkileri"(1815-1875)", *Yâran Kültürü ve Çankırı, II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni, Çankırı*, s.32-42.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (2005). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, s.53.
- Evliya Çelebi, (1314). *Seyahatname*, C.III, İkdam Matbaası, İstanbul.
- GÖKMEN, Ali, (1995). *Çankırı'nın 22 Nol'lu Şer'iyye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başlarında (H.1218–1223,M.1803–1808) Çankırı Sancağı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZTÜRK, Said, (1995). *Askeri Kasamsa Ait On Yedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, İstanbul.
- RECEP, Fuat, (2007). "Osmanlı Tahrir ve Nüfus Kayıtlarına Göre Çankırı'nın Merkezine (Nefs) Ait Mahalle İsimleri", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, yıl 2, sayı:2, Çankırı, s.113-118.
- SARICIK, Murat,(2002). "Osmanlı Devleti'nde Nakibu'l-Esraflık Kurumu" *Türkler*, X, Ankara.
- ŞAHİN, İlhan, (1993). "Çankırı", *TDVİA*, C.VIII, İstanbul, s. 216-218.
- YILDIZ, İsmail, (2007). "Osmanlı Devleti'nde Şehzade Sancağı ve Çankırı", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, yıl 2, sayı:2, Çankırı, s.119-128.

Belge 23. Çankırı Şer'iyeye Sicili, 23/175 Nolu Belge: Hasine Veleded Dimid'in Terekesi

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a legal document or inventory. The text is written in a cursive script and includes several lines of text, some of which are numbered (e.g., 17, 15, 10, 5, 4, 3, 2, 1). The document appears to be a record of an estate or inheritance, mentioning various items and their values.

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a legal document or inventory. The text is written in a cursive script and includes several lines of text, some of which are numbered (e.g., 8, 4, 2, 1, 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50, 55, 60, 65, 70, 75, 80, 85, 90, 95, 100). The document appears to be a record of an estate or inheritance, mentioning various items and their values.

